

فهرستی از معاهدات ایران و عثمانی از دوره صفویه تا قاجاریه

رسول عربخانی

معاهدات سیاسی - تجاری بخش مهمی از تاریخ مناسبات ایران و عثمانی را تشکیل می‌دهد. در طی دوره چند صد ساله صفویه تا پایان قاجاریه، بنا بر ضرورت‌ها و اهداف، عهدنامه‌های متعددی در مقاطع مختلف میان دولتین منعقد شد و این عهدنامه‌ها گاه برای مدتهای طولانی اساس و مبنای تنظیم روابط سیاسی گشت. امروز نیز پرداختن به تاریخ مناسبات ایران و عثمانی و نیز حتی به تعبیری، تاریخ روابط خارجی ایران بدون توجه به این معاهدات و مطالعه تطبیقی آنها نتایج علمی چندانی به بار نخواهد آورد. موضوع دیگر اینکه پراکندگی نسخه‌های این اسناد در آرشیوهای مختلف دو کشور همسایه، نیز لابلای متون تاریخی ایران و عثمانی دسترسی محققان را به آنها بیش از پیش دشوار کرده است، از این رو، جمع‌آوری نسخه‌های موجود عهدنامه‌های مزبور، ترجمه و تهیه فهرستی مشترک از آنها گام مؤثری در حل این مشکل بوده، تحقیقات تاریخی این حوزه پربارتر خواهد کرد.

به تازگی در ترکیه فهرستی از یک مجموعه اسناد تاریخی مربوط به دولت عثمانی که در آرشیو بنیاد تاریخ ترک نگهداری می‌شود منتشر شده است.

این مجموعه که شامل قوانین، فرامین، نظامات، معاهدات و مقاولات رسمی دولت عثمانی است بخشی از عهدنامه‌ها و قراردادهای منعقد شده میان ایران و عثمانی را نیز در خود جای داده است. مجموعه مذکور با عنوان «محتوی کلیات قوانین نظامات، فرامین، بروات، ارادات سنیه، معاهدات و مقاولاتی که برای عموم آزاد است.» سالها پیش توسط فردی بنام کیس کاراکوچ گردآوری شده و در سال ۱۹۶۱ از نهاد نخست‌وزیری با هدف نشر، به آرشیو بنیاد تاریخ ترک انتقال یافته است.

کلیات قانون متشکل از پنجاه دوسیه است. چهل دوسیه شامل صورت اسناد، پنج دوسیه شامل فهرست تاریخی، پنج دوسیه بعدی نیز فهرست الفبایی این اسناد است. این مجموعه ارزشمند در یک دوره ۴۵۰ ساله، تعداد ۴۷۱۷ سند را در خود جای داده است و با قوانین نامه‌های سلطان محمد فاتح در تاریخ ۸۵۵-۸۸۶ هجری شروع شده، با اراده سنیه ۱۷ جمادی الاول ۱۳۲۶ هجری خاتمه می‌یابد. تعداد نامه‌ها، مقاله‌نامه‌ها و اسناد مربوط به ایران در کلیات قوانین مجموعاً بالغ بر ۳۳ سند می‌باشد. اولین آنها معاهده صلح ایران و عثمانی در ۱۰۲۲ هجری مصادف با سلطنت شاه عباس اول صفوی و آخرین آن سندی مربوط به مناسبات تجاری ایران و عثمانی مورخه ۳ جمادی‌الآخر ۱۳۲۰ هجری است. سرکیس کاراکوچ، این اسناد و اوراق رسمی را از مرکز آرشیوی، متون تاریخی، روزنامه‌ها، مجلات، مجموعه های اسنادی و نیز تحقیقات ترکی و غیر ترکی منتشر شده، گردآوری کرده و با فهرست‌نویسی تاریخی-الفبایی آنها، کار دسترسی محققان را به این اوراق تسهیل کرده است. علاوه بر این، هنگام فهرست‌نویسی، منابع اقتباس آنها را در حد ممکن ذکر کرده است. اسناد مرتبط با مناسبات ایران و عثمانی در مجموعه کلیات قوانین موجود در بنیاد تاریخ ترک به قرار زیر می‌باشد:

-۱۰۲۲هـ/۱۶۱۳م: معاهده صلح ایران و عثمانی

-تاریخ نعیم، ج ۲، ص ۱۱۳ (ترجمه فرانسوی)

بطور خلاصه در هامر، ج ۸، ص ۱۹۰

۱۹- شوال ۱۰۲۷هـ/۲۶ سپتامبر ۱۶۱۸م: انعقاد معاهده‌نامه صلح شاه عباس با عثمانی

مجموعه منشآت السلاطین، ج ۲، ص ۲۶۲

-اوایل شوال ۱۰۴۹هـ/۷ می ۱۶۳۹م: انعقاد صلحنامه قصر شیرین و معاهده

تحدید حدود

تاریخ نعیم، ج ۳، ص ۴۳۰

مجموعه معاهدات، ج ۲، ص ۳۰۸

منشآت السلاطین، ج ۲، ص ۳۰۲

۲- شوال ۱۱۳۶هـ/۲۳ ژوئن ۱۷۲۴م: معاهده‌نامه تقسیم ایالت ایرانی شیروان میان

روسیه و عثمانی

تاریخ عاصم افندی، ص ۱۵۸

مجموعه معاهدات، ج ۳، ص ۲۳۷ (محتوی ۶ ماده و یک خاتمه)

۱۱۷- صفر ۱۱۴۰هـ/۲۳ اکتبر ۱۷۲۷م: معاهده نامه صلح ایران و عثمانی در همدان و معاهده تحدید حدود

۱۱۷- صفر ۱۱۴۰هـ/۲۳ اکتبر ۱۷۲۷م: معاهده‌نامه صلح ایران و عثمانی در همدان و معاهده تحدید حدود،

مجموعه معاهدات، ج ۲، ص ۳۱۲

(متن تصدیق‌نامه بدون مقدمه و خاتمه، محتوی ۱۲ ماده)، Russet Supp.Au Courps., Vol.

۲۰۸.II,p

۱۱۴۰- هجری / ۲۳ دسامبر ۱۷۲۷: سند معاهدهٔ تحدید حدود ایران بین روسیه و عثمانی.

هامر، ج ۱۴، ص ۴۸۷-۴۸۹: (ترجمهٔ فرانسوی متن ترکی)

(ترجمهٔ روسی متن): -Schall, vol. IV, p. ۳۶۹

(ترجمهٔ فرانسوی): -Treaties Turkey, p. ۴۵۰

۱۱۴۰- هجری / ۱۰ ژانویه ۱۷۳۲: عهدنامهٔ صلح بغداد، تاریخ صبحی، ص ۴۰

- جمادی الآخر ۱۱۴۹/ ۱۷۳۶م: معاهده‌نامهٔ صلح استانبول.

مجموعهٔ معاهدات، ج ۲، ص ۳۱۵: (شامل تصدیقنامهٔ صلح حاوی ۳ ماده و یک ذیل می‌باشد و فاقد مقدمه و خاتمه است)

هامر، ج ۱۴، ص ۳۴۷، ۳۵۰ (ترجمهٔ فرانسوی)

تاریخ صبحی، ج ۱، ص ۹۰-۹۳.

۱۷- شعبان ۱۱۵۹هـ/ ۴ سپتامبر ۱۷۴۶: معاهدهٔ صلح نادرشاه افشار و عثمانی در کردان

مجموعه معاهدات، ج ۲، ص ۳۱۹ (متشکل از ۳ ماده و یک ذیل)

Noradounghian, vol. I, P. ۳۰۹:

(تاریخ موجود در ترجمهٔ فرانسوی تصدیقنامهٔ اواسط ذی‌الحجه ۱۱۵۹ می‌باشد).

۱۹- ذی‌القعدة ۱۲۳۸هـ/ ۲۸ ژوئیه ۱۸۲۳: معاهدهٔ صلح ارزروم میان دولت ایران و عثمانی.

مجموعهٔ معاهدات، ج ۳، ص ۱: (شامل ۷ ماده)

سفینهٔ نظامات، ص ۶۵۸

(ترجمهٔ فرانسوی متن: -Noradounghian, vol. II, s. ۹۵

(ترجمه فرانسوی متن): (۱۱) -Aristarchi, vol. IV, P. ۳۳۴

۵۵۶. Martens and Cussy, Rec. des Traites, vol. III, p

مجموعهٔ نظامات رسومی عتیق، ص ۵۴: (در آغاز متن تاریخ اوسط ذر ۱۲۳۸ و در انتها اواسط ج ۱۲۳۸ قید شده است)

۱۷- جمادی‌الاولی ۱۲۶۳ هـ/ ۲۶ آوریل ۱۸۴۷: یادداشت سفرای دول واسطه، روس و انگلیس به باب عالی

در خصوص توضیح برخی جهات لایحه معاهدهٔ صلح با ایران قبل از انعقاد

Noradounghian, vol. II, p. ۳۸۰

۱۶- جمادی‌الآخر ۱۲۶۳هـ/ ۲۰ می ۱۸۴۷ م: معاهدهٔ آخر (دوم) ارزروم میان دولتین ایران و عثمانی

مجموعهٔ معاهدات، ج ۳، ص ۵: (شامل ۹ ماده است و تاریخ تصدیقنامه ۱۱ رجب ۱۲۶۳هـ/ ۲۴ آگوست

۱۸۴۸ م. قید شده است)

سفینهٔ نظامات، ص ۶۶۰

۹* - ربيع الآخر ۱۲۶۴هـ/ ۹ مارس ۱۸۴۸ م: یادداشت دول واسطه روس و انگلیس به باب عالی پیش از پاسخ

این دولت به جوابیه مورخ ۲۶ آوریل ۱۸۴۷ دولت ایران در خصوص مبادله تصدیقنامه معاهدات صلح ارزرم منعقد در تاریخ ۲۰ می ۱۸۴۷

Noradounghian, vol.II, p.404

۱۷- جمادی الآخر ۱۲۸۰: مقاله‌نامه مخابرات تلگرافیه میان ایران و عثمانی در استانبول

-مجموعه معاهدات، ج ۳، ص ۸۰: تاریخ تصدیقنامه ۱۱ رجب ۱۲۸۰

۶- ذی‌الحجه ۱۲۸۰/۳۰ آوریل ۱۸۶۴: مقاله‌نامه مربوط به اتصال خط تلگراف احداثی دولت یاران به خط تلگراف خانقین.

- مجموعه معاهدات، ج ۳، ص ۱۱

۶- رجب ۱۲۸۱/۲۳ نوامبر ۱۸۷۹: مقاله‌نامه منعقد میان ایران و عثمانی پیرامون رفع مشکلات و تأخیر مربوط به اتصال خط تلگراف کرمانشاه- بغداد

مجموعه معاهدات، ج ۳، ص ۱۲: (شامل ۵ فقره)

۲۴- ربیع الآخر ۱۲۸۶/۲ آگوست ۱۸۶۷: قرارنامه موقت منعقد شده در خصوص محافظت حدود

مجموعه معاهدات، ج ۳، ص ۱۳: (شامل ۷ ماده)

Noradunghian, vol.III, P.290

(ترجمه فرانسوی):

۱۶ شوال ۱۲۸۶/۲۷ سپتامبر - ۸ ژانویه ۱۸۷۱: مقاله‌نامه منعقد شده میان ایران و عثمانی در خصوص امور مربوط به جنازه‌هایی که از ایران برای دفن برای عتبات عالیات به ولایت عراق منتقل می‌شوند. مجموعه معاهدات، ج ۳، ص ۱۵.

۱۲- جمادی الآخر ۱۲۸۸: موافقتنامه مربوط به نحوه حل و فصل دعاوی اتباع ایرانی و اجرای مواد انطباطیه میان حکومت بغداد و کارپردازی ایران مجموعه معاهدات، ج ۳، ص ۱۵

۲۱- ذی‌القعدة ۱۲۹۲/۲۰/۸ دسامبر ۱۸۷۵: قرارنامه امضا شده در خصوص منع ورود نمک و توتون از ایران به ممالک عثمانی و اخذ عوارض گمرکی ۷۵ درصد از تباکوات فرنگی مجموعه دستور، ج ۲، ص ۳۲۶

مجموعه معاهدات، ج ۳، ص ۲۹

(تلخیص و ترجمه فرانسوی متن)- تاریخ ۲۰ دسامبر ۱۸۷۵:

Young vol Y P.146

مجموعه محررات رسومیه، ج ۲، ص ۴۹۷ (بدون تاریخ)

مجلس خصوص، ۱۸۷

۲۱- ذی‌القعدة ۱۲۹۲/۲۰/۸ دسامبر ۱۸۷۵: مقاله‌نامه منعقد با دولت ایران پیرامون نوع معامله با اتباع ایرانی در محاکم دولت عثمانی

دستور، ج ۳، ص ۱۸۹ (تاریخ امضاء ۷ ذی‌القعدة ۱۲۹۲)

مجموعه معاهدات، ج ۳، ص ۳۲.

(ترجمه فرانسوی): Noradounghian, vol. III, P. ۳۹۱

[روزنامه] تقویم وقایع، شماره ۱۷۹۶، ۱۳ صفر ۱۲۹۳

[روزنامه] بصیرت، شماره ۱۷۳۷، ۲۳ محرم ۱۲۹۳

مجلس مخصوص، ۱۸۷

۸- ربیع الآخر ۱۲۹۸/۲۶ فوریه ۱۸۸۱: صورت تعرفه تنظیم شده در خصوص عوارض حاصل از ورود تنباکو از ایران

۹- ذی القعدة ۱۲۹۸/۲۱ سپتامبر ۱۸۸۱: ارده سنیه در خصوص استیفای عوارض تنباکوی تولیدی داخل عثمانی نسبت به عوارض حاصله از تنباکوی وارداتی ایران شورا ۸۳۳

۲۲- شعبان ۱۳۰۰/۳۰ ژوئن ۱۸۸۳: پروتکل مربوط به موافقت ایران در خصوص قانون تصرف املاک در ممالک عثمانی توسط بیگانگان مورخه ۷ صفر ۱۲۸۴

Noradounghian, vol. II, P. 324

۸- رجب ۱۳۰۱/۲۲ آوریل - ۴ می ۱۸۸۴: مقاله نامه منعقد شده در خصوص پست

- [روزنامه] جریده حوادث، شماره ۵۶۶۰، ۹ رجب ۱۳۱۰/۲۳ آوریل ۱۸۸۱

۲۱ شعبان ۱۳۰۸/۱۹ مارس ۱۳۰۷: تعرفه نامه تنظیم شده در خصوص تجدید تعرفه عوارض گمرکی تنباکوی ایرانی صادره به عثمانی مورخه ۲ فوریه ۱۸۸۰

[روزنامه] تقویم وقایع، شماره ۲۱، ۸ شوال ۱۳۰۸/۵ می ۱۸۹۱

۲۷- جولای ۸/ آگوستوس ۱۸۹۱: قرارنامه مربوط به صور اجرائی مقاله نامه پستی منعقد مورخ ۸ سپتامبر ۱۸۹۰ با دولت ایران

۱۷ و ۱۸ جمادی الاولی ۱۳۰۹/۸ و ۹ دساکبر ۱۸۹۱: یادداشت‌های سفارت ایران به باب عالی در خصوص موافقت با انحصار تنباکو در ممالک عثمانی

Noradounghian, vol. IV, P. 503

۲۷- رمضان ۱۳۱۱ظ ۳ آوریل ۱۸۹۴: مقاله نامه بین دول، مربوط به تدابیر صحیه حجاج ایرانی و تأسیس [مرکز] نظارت صحیه در خلیج ایران [خلیج فارس] امضاء شده در پاریس و چهار قطعه نظامنامه مربوط (از

سوی دولت علیه صدیق نشده است)

Redeuil off: d,ltalie, Vol. XV, p. 494

۱۶- شوال ۱۳۱۴/۱۹ مارس ۱۸۹۷: مقاله نامه بین دول، در خصوص تأسیس نظارت صحیه در خلیج ایران [خلیج فارس] و دریای سرخ به منظور منع سرایت و گسترش بیکاری وبا، امضاء شده در ونیز و نظامنامه مربوط. مخزن اوراق نظارت خارجیّه.

۳- جمادی الآخر ۱۳۲۰/۵ سپتامبر ۱۹۰۲: تقریرات مربوط به مناسبات تجاری با ایران

Noradounghian, vol. IV, P. 503

پی‌نوشتها:

- سرکیس کاراکوچ (۱۸۶۵-۱۹۴۴) صاحب شغل وکالت در محکمه‌های عثمانی بود. او در سال ۱۹۱۰ به منصب وزارت عدلیه و از سال ۱۹۱۱ تا ۱۹۲۵، به شغل مدیر احصائیات و مدونات قانونی گماشته شد.

Karakoc, Serkis; Kulliyat-I Kavanin ,II.Cilt., yayina hazirlayan: M. - Aki Ankara 2006

- مصطفی نعیم، تاریخ نعیم، ۶، استانبول ۱۲۸۱-۱۲۸۲ هـ ق
Hammer- Purgstall, von; Devle-I Osmaniye Tarihi ?-

- فریدون بیگ، مجموعه منشآت السلاطین، ۲، استانبول ۱۲۷۵ هـ ق.
- مجموعه معاهدات، ۵ جلد، (مطبعة جریده عسکریه) ۱۲۹۴-۱۲۹۸ هـ ق
- اسماعیل عاصم افندی کوچوک چلبی‌زاده، تاریخ اسماعیل عاصم افندی، استانبول ۱۲۸۲ هـ ق.
- محمد افندی صبحی، تاریخ صبحی، استانبول ۱۱۹۸ هـ ق.

Gabriel Effandi Noradounghian, Recueil D, Actes International de - I, Empire Ottoman, vol. I- 1930- iv, PARIS 1997

- سفینه نظامت، بغداد ۱۲۸۸ هـ ق
Aristarch Bey Gregoire, legislation Ottomane, vol, VI, 1888: Demetrius- Nicolaides

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی